

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון
שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

דרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

- לחצו כאן כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- הרשמו כאן לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות כאן.

מעמד האישה א: מעמד כללי

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, שיינע גולדברג, והרב דוד ספרלינג

תרגום בעברית: רחל וינשטיין | עריכה בעברית: חניטל אופן ועדיה בלנק

'דרכיה' מתמקד בחינוך הלכתי, תוך הצגת מגוון פרספקטיבות. מאמרים אחדים, כולל הנוכחי, מתמקדים יותר ברעיונות ונוקטים עמדה. אנו מקווים שתמצאו אותו משכיל ומעורר מחשבה.

בריאה

האם יש שוויון בין המינים?

העיסוק בנושא המגדר ביהדות מתחיל מבראשית, מסיפור הבריאה.

תיאור בריאת האדם מופיע פעמיים בספר בראשית, בפרק א' ובפרק ב'. תיאור אחד מדגיש את השוויון בין המינים, ולעומתו התיאור השני מדגיש את חוסר השוויון ביניהם. בתיאור הראשון של הבריאה, בפרק א' של ספר בראשית, האיש והאישה נבראים כאחד:

בראשית א', כז

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ, זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם.

לפי פסוק זה, האיש והאישה נבראו שניהם יחד בצלם אלוקים.

אולם בתיאור השני של הבריאה, בפרק ב' של ספר בראשית, הדברים נראים אחרת:

בראשית ב', יח

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ, אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ.

בתיאור זה של הבריאה נברא האדם תחילה, ורק לאחר מכן נבראה האישה. לפי תיאור זה האישה נבראה כדי למלא תפקיד בחייו של האיש. התיאור בבראשית פרק א' הוא שוויוני מאוד. לעומת זאת, מן התיאור בבראשית פרק ב' משתמע שיסוד הבדל מהותי בין המינים.

בגמרא מובא הסבר שמגשר בין הפסוקים. לפיו האדם היה תחילה "דו פרצופין", כלומר שני גופים, גוף זכרי וגוף נקבי, המחברים זה לזה גב אל גב. רק בשלב מאוחר יותר הופרדו שני הגופים.¹

ברכות סא ע"א

דאמר ר' ירמיה בן אלעזר, דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון

כלומר האישה, שנבראה מן הצלע של האדם, לא נבראה מעצם צדדית שלו, אלא בתרדמתו עבר האדם ניתוח הפרדה בין שני חלקי גופו – הצד הזכרי והצד הנקבי. לפי זה פירוש המילה צלע אינה "עצם" אלא "צד", כפי שבתיאור בניית המשכן המילה צלע משמעותה צד - "צלע המשכן".²

לפי דרשה זו, שני סיפורי הבריאה משלימים זה את זה. תחילה נבראו האדם והאישה כאחד, כלומר כיצור אחד בעל שני פרצופים, יצור דו מיני. לאחר מכן הקב"ה הפריד ביניהם ויצר איש ואישה כישויות נפרדות.

מדוע היה צורך להפריד בין האיש לאישה? הפסוק בפרק ב', בתיאור הבריאה השני, מסביר את המניע האלוקי לבריאת האישה: "אעשה לו עזר כנגדו".

מה משמעות הביטוי "עזר כנגדו"?

אמנם ישנם פרשנים קלאסיים שהסבירו את הביטוי "עזר כנגדו" כמתאר את נחיתות האישה מהאיש, אך רבי יצחק עראמה בפירושו על התורה 'עקידת יצחק' ראה את בריאת האישה באופן אחר:

עקידת יצחק לר' יצחק עראמה בראשית, שער תשיעי

...בראשונה כשראה אותה [אדם את אשתו] עצם מעצמותיו ובשר מבשרו גזר עליה האפשרות להשתתף בשלמות האנושי כאחד האדם וקרא אותה "אשה"...

ובפרק הקודם מסביר ר' יצחק עראמה את הביטוי "עזר כנגדו" כך:

עקידת יצחק לר' יצחק עראמה בראשית שער ח

שתהיה לו חברה נאותה ומשותפת לו כפי צרכו ולזה אעשה לו העזר הראוי והנאות לו שהוא עזר כנגדו כלומר כנגד צרכו ושוה לו.

לעיתים שותפים ממלאים תפקידים דומים, אך לפעמים שותפות נבנית מכך שהשותפים ממלאים תפקידים שונים. 'בעל העקידה' מסביר את היחסים בין האיש לאישה כיחס של שווים. את המילה "כנגדו" הוא מפרש כ'מולו', כשווה לו.

במקום אחר מסביר הרב עראמה שהאיש והאישה שואפים שניהם להיות בעלי חסד ואוהבים את הבריות, אך תפקידה של האישה כאם הוא ייחודי לה.³ לעיתים, אף בתוך שותפות שוויונית ישנו פן שאינו שוויוני, ובו האחד מתמקד בלקדם את השני.

¹ הדרשן בבראשית רבה מתאר את לקיחת הצלע מגופו של האדם בתרדמתו, המתוארת בפרק ב', כהליך של "נסירה":

בראשית רבה (וילנא), פרשת בראשית פרשה ח

אמר רבי ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו, הדא הוא דכתיב "זכר ונקבה בראם". א"ר שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון דיו פרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן.

² שמות כו, כ

³ עקידת יצחק בראשית שער ט (פרשת בראשית):

להלן נסקור מספר גישות בנוגע ליחס בין האיש והאישה.

היררכיה ושוויון – גישות שונות ביהדות האם הבדלי מעמד בין המינים הם חלק מן התוכנית האלוקית?

אכן פרשנים קלאסיים רבים קוראים כך את הפסוקים. הם מבינים שהבדלי המעמד בין המינים הם מובנים כחלק מן הבריאה, וחלקם אף סוברים שהאישה נחותה מהאיש. כאמור, בפסוקי סיפור הבריאה שבספר בראשית אין בהכרח אמירה ברורה לגבי הבדלי מעמד או שוויון בין המינים. בנוסף, יש גבול לסמכותן של קריאות דרשניות של הטקסטים האלו.

גם פרשנים הרואים את סיפור הבריאה כמעיד על היררכיה מובנית בין המעמדות של האיש והאישה מותירים מקום לפרשנות אחרת. הרשב"א, המשתיין לאסכולה זו, מכיר בכך שסיפור הבריאה כולל רבדים עמוקים יותר ממה שנוכל להבין מן הפסוקים והמדרשים.⁴

כמו כן, גם הסוברים שלאיש יש יתרון היררכי על פני האישה, אין הכוונה בהכרח שהאיש עליון על האישה, או שמותר לו להתייחס אליה כאל נחותה ממנו. הראב"ד, שחי במאה ה-12, כותב כך:

בעלי הנפש לראב"ד, הקדמה

‘עזר’, שתהיה משמשתו בכל צרכיו. ‘כנגדו’, שתהיה עומדת אצלו תמיד על כן בראה הבורא מגוף האדם. ועל כן אמר האדם בראותו אותה וכאשר ידע כי ממנו נלקחה, על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (שם כד), כלומר ראוייה זו שתעמוד אצלי תמיד ואני אצלה והיינו לבשר אחד. ועל כן ראוי האדם לאהוב את אשתו כנפשו ולכבדה ולרחם עליה ולשמרה כאשר ישמור אחד מאבריו. וכן היא חייבת לעבדו ולכבדו ולאהוב אותו כנפשה כי ממנו נלקחה.

לפי הראב"ד, ההבדלים בין המינים אמנם מובנים וטבועים בעולם מרגע הבריאה, אך להבדלים אלו יש תפקיד, הם דרך פוטנציאלית ליצירת שותפות בין האדם לאשתו. לדעתו, גם מתוך הפערים שבין בני הזוג עליהם לראות אחד את השנייה כחלק מישות אחת שלמה, וחובה עליהם להתייחס אחד לשני באהבה ובכבוד.

האם הגישה ההיררכית משפיעה על ההלכה?

חוקי התורה הם נצחיים ובלתי תלויים בידע או בשכל האנושי. התורה שבעל פה, המועברת על ידי חז"ל מדוד לדור, היא חלק מתורה נצחית זו, למרות שהועברה על ידי בני אנוש.

אך לעיתים יש לנו, המעיינים בתורה שבעל פה, תחושה שחלקים בה מושפעים מגישות אנושיות שונות. לעיתים נראה שיש פער בין פשט הכתובים לפירושי חז"ל, ולעיתים אף ישנן מחלוקות בין החכמים.

והנה בשני השמות האלה נתבאר שכבר יש לאשה שני תכליות. האחד מה שיוורה עליו שם אשה כי מאיש לוקחה זאת וכמוהו תוכל להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות כמו שעשו האמהות וכמה צדקניות ונביאות וכאשר יורה פשט פרשת אשת חיל מי ימצא כמו שיבא שער כ"ב ב"ה. והשני ענין ההולדה והיותה כלי אליה ומוטבעת אל הלידה וגדול הבנים כאשר יורה עליה שם חוה כאשר היא היתה אם כל חי. והנה תהיה האשה כאשר לא תלד לסבה מהסבות מנועה מהתכלית הקטן ההוא אל מציאותה ותשאר להרע או להיטיב כמו האיש אשר לא יוליד כי בהשלים עצמו באותו התכלית המיניי המשותף להם נאמר ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש ונאמר ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות (ישעיה נ"ו) כי ודאי עקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים ע"כ חרה אף יעקב ברחל כשאמרה הבה לי בנים כו' (בראשית ל') לגעור בה ולהשכילה בזה הענין הנכבד והוא שהיא אינה מתה לפי התכלית המשותף באשר מנע ממנה פרי בטן כמו שיהיה בו הענין גם כן אם לא יוליד. אמנם מה שאמרו שהוא כמת (נדרים ס"ד ב) הנה הוא להקרא בשמותם עלי אדמות. וסוף דבר השם האחד נתקיים לה מצד שהיא עזר. אמנם מצד מה שהיא כנגדו נטל ממנה השם ההוא ונשארה בשם השני והוא מבואר.

⁴ שו"ת הרשב"א חלק א סימן ס

דע כי דברי הכתובים ודברי ההגדות דרך רמיזות וציורים גשמיים לצייר העניינים בנפשות.

כאשר אנו פוגשים התייחסות של חז"ל לנושאים הנוגעים למגדר ושוויון או לאי־שוויון בין המינים, אנו חשים לעיתים חוסר נוחות לנוכח אמירות של חז"ל שאינן תואמות את התפיסות המקובלות בדורנו.

הגישה הרווחת בעולם העתיק ובימי הביניים הייתה גישה היררכית הרואה את האישה כנחותה מן הגבר. האם יש לחשוש שגישה זו אכן השפיעה על פסיקות הלכתיות מתקופות אלו?

הרב אהרן ליכטנשטיין התייחס להשפעות חיצוניות פוטנציאליות מודעות ושאין מודעות על התפתחות ההלכה במאמרו: "הגורם האנושי והחברתי בהלכה":

הרב אהרן ליכטנשטיין, "הגורם האנושי והחברתי בהלכה"

מובן שהיו להם [חז"ל] נטיות ועמדות. אך האמון שלנו בהם נוסך בנו ביטחון בכך שבתהליך [היווצרות] ההלכה שלטו גורמים הלכתיים, שהכרעותיהם ההלכתיות הונחו על בסיס הלכתי. אין לנו הזכות או הרצון להציע ששיפוטם הוטה או עוות בשל שיקולים חיצוניים... אנו צועדים בעקבותיהם לא רק מתוך העתרות לסמכותם הפורמלית והטכנית כמכריעים עליונים אלא מפני שאנו מכירים בגדולתם ויראי כבוד ממנה... לכן, גישתם, שאינה הרכבה פורצנית [מבחוח] אלא ענף אורגני הצומח מן הגברא רבא שבהם, אכן יכולה להעניק את התשתית עליה ינוחו הלכות מסוימות. תפיסת המציאות העובדתית של חז"ל היא, יחסית, יותר תלויה בהיסטוריה. תובנותיהם על אודות הטבע האנושי מהבחינה הנצחית־מטפיזית, שמרו על כוחן המלא, אבל ייתכן שהתבוננויות על אודות נטיות סוציולוגיות נתונות יהיו יותר יחסיות ובעלות מעמד פחות מחייב... לכן ייתכן ויהיה מקום לעריכה מחודשת זהירה בתחומים מסויימים. עם זאת, אפוא, אין בתהליך הזה כדי לערער על הסדר ההלכתי או על אדריכליו... גם אם נקבל שכמה הלכות יסודן בעמדות המיוחסות לפחות באופן חלקי למגוון השפעות, וגם אם נכיר ברשות להתעמת עם אותן עמדות, הדבר לא יוביל ליכולת לבטל את אותן הלכות בהינף יד.

הרב ליכטנשטיין קורא לנו לתת אמון בחכמים ולהניח שאין להם כל כוונה לערב דעות חיצוניות בפירושיהם לתורה. אפילו כאשר פירושיהם מפתיעים ויצירתיים, או כאשר הם אינם מובנים לנו, ברור שחכמים התאמצו להעביר את התורה כפי שהיא ולשמר אותה ואת ערכיה. לעיתים תפיסת המציאות של חז"ל מושפעת ברמה מסויימת מתפיסות המקובלות בתקופתם ויש "לערוך הערכה מחודשת וזהירה" ביחס לתחומים אלו, אך זו אינה עילה לערער את הסדר ההלכתי או להקל ביחסנו להלכות אשר אינן לרוחנו.

כמונו, חז"ל היו בני אדם שחיו בתקופות ובמקומות ספציפיים. בשונה מאיתנו, חז"ל הם בעלי שיעור קומה ייחודי ויש להם סמכות אלוקית לפסוק הלכה.

הרמב"ן מתאר את תפקידם של חז"ל ביצירת ההלכה ואת הסמכות שניתנה להם:

רמב"ן דברים י"ז, יא

וענינו אפילו תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך, תעשה כמצותם... כי על הדעת שלהם הוא נותן לנו התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל, וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול.

הרמב"ן צופה נכוחה שיהיו מצבים שבהם האדם יחשוב שהסנהדרין טעתה. הרמב"ן קורא לנו לסמוך במצבים אלו על דעתם של חז"ל, לא רק מכיוון שהם בעלי סמכות, אלא גם מתוך אמונה שיש בתהליך גורם נוסף אותו הרמב"ן מכנה "רוח ה'", סוג של רוח הקודש. ה' מנצח על התהליך, ולעיתים בולטת יכולתם של חכמינו לגלות נוכחות אלוקית זו בתהליך השתלשלות ההלכה.

לא כל דעה מתקבלת להלכה. כאשר הלכה פסוקה קשה לנו לעיכול עלינו להאמין שעם הזמן נראה את רוח ה' השורה באותה הלכה, ושם יום אחד יהיה דיון מחודש בה, פוסקי ההלכה שבדורנו יפעלו כפי שיראו לנכון במסגרת ההלכה.

נקודת מבט קבלית

מהי מטרת ההבדלים בין מעמד האישה והגבר?

העולם הקבלי מרבה להציג מודלים של מערכות יחסים הבאים לידי ביטוי בצורה זהה ברובדי מציאות שונים – בנפשות ובעולמות. לפיכך את הדיון הקבלי על מעמד האישה ביחס לאיש אנו פוגשים תחילה בדיון על היחס בין שני המאורות, השמש והירח, המסמלים את האיש והאישה והמקבילים ביחסיהם ליחסי האיש והאישה.⁵

מלבד קורבנות העולה המוקרבים לקורבן מוסף של ראש חודש, נצטוונו באופן מפתיע להקריב גם קורבן חטאת:

במדבר כ"ח, טו

וְשָׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לֵה' עַל עֵלֶת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ.

צירוף המילים "חטאת לה'" מוזר מעט, שהרי כל הקורבנות מוקרבים לשם ה'. במה התייחד דווקא קורבן החטאת של ראש חודש? משום כך דרשו חז"ל פסוק זה כמתאר שכביכול בראש חודש אנו מקריבים קורבן חטאת כדי לכפר על ה'! האם ייתכן שאנו מביאים חטאת על מעשי ה'? האם אפשר לומר שה' חטא?

הסיפור הבא מופיע בגמרא ומסביר את העניין:

חולין ס ע"ב

רבי שמעון בן פזי רמי, כתיב: 'ויעש א-להים את שני המאורות הגדולים' וכתיב: 'את המאור הגדול ואת המאור הקטן!' אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לך ומעטי את עצמך! אמרה לפניו: רבש"ע, הואיל ואמרת לפניך דבר הגון, אמעט את עצמי? אמר לה: לך למשול ביום ובלילה. אמרה ליה: מאי רבותיה? דשרגא בטיהרא מאי אהני? אמר לה: זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים. אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב 'והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים'. זיל. ליקרו צדיקי בשמיך: יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן. חזייה דלא קא מיתבא דעתה. אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח. והיינו דאמר ר"ש בן לקיש: מה נשתנה שער של ראש חדש שנאמר בו 'לה'" אמר הקדוש ברוך הוא: שער זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח.

[תרגום: רבי שמעון בן פזי העיר על סתירה לכאורה בין הפסוקים. כתוב: "ויעש אלוקים את שני המאורות הגדולים" וכתוב: "את המאור הגדול ואת המאור הקטן"!

אמרה הלבנה לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד?
אמר לה: לך ומעטי את עצמך!

אמרה לפניו: ריבוננו של עולם, הואיל ואמרת לפניך דבר הגון, אמעט את עצמי?
אמר לה: לך ומשלי ביום ובלילה.

אמרה לו: מה גדולה יש בכך? נר באור יום לא נראה ולא מועיל!?

אמר לה: לך [תנוח דעתך], ימנו בך ישראל ימים ושנים.

אמרה לו: גם השמש מונים בה, אי אפשר למנות תקופות ללא השמש, שכתוב: "והיו לאותות ולמועדים ולימים ולשנים".

⁵ רעיונות אלו מופיעים בספרה של דבורה השליס, (Southfield) Light Lost s'Moon The, Press Targum (2006) ובספרה של שרה יהודית שניידר, נפילתה ועלייתה של השכינה: כתבים קבליים על נשיות וגבריות (ירושלים 2008)

אמר לה לך [תנוח דעתך], ייקראו צדיקים בשמך: יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן.

ראה [הקב"ה] שלא מתיישבת דעתה. אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח.

זהו שאמר ר' שמעון בן לקיש: מה נשתנה שער של ראש חודש שנאמר עליו "חטאת לה"?" אמר הקב"ה: שער זה יהיה כפרה על שמיעטתי את הירח.

במדרש זה, טוענת הלבנה (הירח, שהמדרש מתארו בלשון נקבה בגלל המהות שהוא מייצג, כמבואר בהמשך. להלן נשתמש בלשון "לבנה") שלא ייתכן שהיא והשמש יחלקו ביניהם את המלוכה באופן שווה. הקב"ה עונה לה – "מעטי את עצמך". כך הוחלף המצב הראשוני של "שני מאורות גדולים" במצב שבו משמשים "המאור הקטן והמאור הגדול". הלבנה מתקשה לקבל את רוע הגזרה. הקב"ה מנסה ליישב את דעתה במספר טענות: לוח השנה העברי יהיה לוח חודשי, על פי מחזור הלבנה, וכן יהיו צדיקים שייקראו על שמה, 'קטן'. הלבנה אינה מתנחמת. לבסוף הקב"ה מצווה שיביאו עליו כפרה על שמיעט את הלבנה, ובכך בעצם מגדיר כביכול את מיעוטה כחטא.

האם "אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד"? נראה שהמדרש שואל אם נבראים יכולים להתקיים בשוויון מלא. טענת הלבנה מתקבלת והמסקנה היא שאי אפשר לשני מלכים בכתר אחד, כלומר אי אפשר שיתקיים שוויון מלא. חלוקת תפקידים בין הלבנה לשמש אינה מספקת את הלבנה, ובעקבות כך הלבנה היא זו שמתמעטת. הקב"ה אומנם מכיר בעוול שנעשה ללבנה ומבקש ממנה כפרה, אך הוא אינו משיב את הגלגל לאחור והלבנה נשארת במיעוטה. אנו רואים מהמדרש שהנושא מורכב. קיימת ההיררכיה והיא נצרכת, אך היא מצערת.

המדרש משתמש בלבנה כמשל, והנמשל הוא עם ישראל המונה לפי הירח את החודשים. בהבנה של פנימיות התורה ניתן לומר כי יש כאן ביטוי לשתי בחינות הקיימות בעולם. הצד הזכרי – המשפיע, והצד הנקבי – המקבל. השמש היא מקור האור, ואילו הירח הוא מחזיר-אור ואין לו אור משל עצמו. הלבנה מתוארת כמי שאין לה מעצמה כלום. עם זאת, אנו זוכים להארת הירח בלילות חשוכים. יש מצבים בחיים ובעולם שבהם גם המקבל הופך למשפיע מתוך תנועה של ביטול. הצד הנקבי מתגלה בעולם באופנים שונים ולא דווקא בדמות הנשית הפיזית.

מילות המדרש "מעטי את עצמך", הנאמרות במדרש ביחס ללבנה, מופיעות בזוהר בהקשר אחר. הזוהר מביא מילים אלו בהקשר של מעמד האישה מול בעלה:⁶

זוהר חדש א בראשית כד:

ר' יוסי ב"ר שמעון בן לקוניה אתא למחמי לרבי אלעזר ב"ר שמעון חתניה. נפקא ברתיה ושקלא ידוהי לנשקא אמר לה: לך ומעטי את עצמך מקמי בעליך דאיהו קדישא...

(תרגום: רבי יוסי בן רבי שמעון בן לקוניה בא לראות את רבי אלעזר בן רבי שמעון חתנו. יצאה בתו ונטלה את ידו לנשקה. אמר לה: לך ומעטי את עצמך לפני בעלך שהוא קדוש...)

הזוהר משתמש במשפט "לך ומעטי את עצמך", שבמקורו נאמר ללבנה, כלשון תוכחה של אב לבתו. המסר מוסב להקשר הזוגי, בין איש לאישה. נראה שיש כאן טענה שתפקוד זוגי תקין לא יכול להכיל קשר שוויוני בין בעל לאשתו. יתכן ולטענה הזאת השלכות גם על הבנת החברה ככלל.

על פי המדרש המובא בקריאה זו, היררכיה בין המינים היא מובנית ונצרכת. היא תנאי לתפקוד זוגי ואולי אף לתפקוד חברתי תקין, אם כי היא בעייתית ודורשת כפרה.

אם אכן ישנה היררכיה, האם היא לעד?

התשובה לשאלה זו היא – לא! הנביא ישעיהו מבשר שבאחרית הימים אור הירח, הלבנה, ישוב לאיתנו:

⁶ ישנם פירושים רבים לפסקה זו הרואים בלבנה משל לדברים שונים. למשל אפשר לראות בלבנה משל לעם ישראל הקטן בגודלו אל מול אומות העולם אך אהוב על הקב"ה (בראשית רבה ו', ג). לענייננו נתמקד בפן המגדרי.

ישעיהו ל', כו

והיה אור הלבנה כאור החמה...

לעיתים רבות נראה שהגבר זוכה למעמד מועדף, הן ביהדות והן מחוץ לה. ייתכן שנבואה זו משמעותה שהעדפה זו ימיה ספורים, ובאחרית הימים היא עתידה לעבור מן העולם.

רבי חיים ויטל, תלמידו המובהק של האר"י ז"ל, מוסיף שגם הצד הנקבי בעולם נתמעט יחד עם מיעוט הלבנה. כאמור, הלבנה מסמלת את הנוקבא, האופי הנקבי הקיים בכל הבריאה, וזו נתמעטה יחד עם מיעוט הירח. אך כל זה ישתנה באחרית הימים:

רבי חיים ויטל, עץ חיים, שער מיעוט הירח

ותכלית גידול שלה הוא ש... ישתמשו ב' מלכים בכתר א' [אחד] שהוא מה שקטרגה הירח כנודע.

הבדלי המעמדות בין המינים הם פרט אחד במבנה של העולם, הכולל מרכיבים זכריים ונקביים. ככל שהגאולה מתקרבת, ההיררכיה בין המינים משתנה יחד עם השינויים הנוספים באיזון שבין המרכיבים הנקביים והזכריים שבעולם.

הרבי מלובביץ' נהג להשתמש בפסוק "נקבה תסובב גבר" (ירמיהו ל"א, כא), כביטוי להיפוך אשר יתרחש בזמן הגאולה⁷. ההשפעה של הצד הנשי תגבר מאוד בזמן הגאולה⁸.

שיתוף פעולה

ואם לא היררכיה?

בשונה מן העמדות הפרשניות שראינו עד כה, ישנם פרשנים שרואים בהבדל בין המינים שוני שאינו בהכרח היררכי. אחד מהם הוא הרש"ר הירש:

רש"ר הירש בראשית ב', יח

התפקיד הוא רב מכוחו של אחד, ויש צורך לחלקו לשנים. משום כך נתווספה האשה אל האיש, למען ימלאו בשלמות את ייעוד האדם. ואשה זו תהא "עזר כנגדו". גם מבט שטחי יגלה, שביטוי זה מביע את כל כבוד האשה... ו"עזר כנגדו" איננו מביע שעבוד, אלא שיון גמור ועצמאות שוה. האשה היא "כנגדו", לצדו של האיש, מקבילה לו, בשורה אחת.

הרש"ר הירש מסביר שתפקיד האדם גדול מאוד. לשם כך נבראו שניים, כדי למלא תפקיד גדול זה בשלמותו. האישה משתפת פעולה עם האיש ואינה נחותה ממנו. המילה "כנגדו" מביעה שוויון מעמדי אך לא זהות. האישה מקבילה לאיש, עומדת איתו בשורה אחת. מדובר בשותפות שוויונית, לא היררכית.

⁷ ראה במאמר הפתיחה "זמנים משתנים" וכן במאמר הרביעי "מה ללמוד".

⁸ האר"י הקדוש טבע שני מושגים כדי לתאר את ההשפעה בעולם. האחד – "אור פנימי", והשני – "אור מקיף". האור הפנימי נובע מהפנימיות החוצה. והאישה מלכתחילה מאופיינת כשייכת לתכונה זו. רעיון זה מופיע בניסוח שונה במסכת נידה:

תלמוד בבלי מסכת נדה דף מה ע"ב

"ויבן ה' [א-להים] את הצלע" - מלמד שנתן הקדוש ברוך הוא בינה יתירה באשה יותר מבאיש.

לפי האר"י, האב משפיע אור מקיף, ואילו האם משפיעה אור פנימי. אולם תפקידים אלו משתנים לאור המצבים המשנים בשלבים השונים בחיים וכמובן לאור התקופות השונות במהלך ההיסטוריה. כאשר זוג מתחתן האישה הופכת להיות בבחינה של אור מקיף לאיש. וכך במונחים של מהלך היסטורי אנו רואים את כוחן העצום של הנשים אשר עולה בכל החברות האנושיות.

על פי תפיסת הרש"ר הירש אין צורך בהיררכיה בין המינים.⁹ ההיפך הוא הנכון – האדם והאישה נבראו בצוות של שווים. הם נבראו תחילה כאחד, רק ואחר כך נפרדו לשניים. הפרדה זו היא משנית.

הרב סולוביצ'יק מתרגם את הדברים לשפה קיומית:¹⁰

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, אדם וחיה, אדם וביתו עמ' 42

לו נזקק אדם הראשון לשותף רק מטעמים מעשיים – כדי להקל על קשייו הכלכליים, לסייע לו לפרות ולרבות או לאפשר פורקן מספק ליצריו – לא היה צריך לברוא את חוה... הוא נזקק כעת לא לשותפות מעשית אלא לקהילה אונטולוגית, שבה ימצא קיומו הבודד את השלמתו ויזכה ללגיטימיות.

שיתוף הפעולה בין איש ואישה הוא מעבר למישור המעשי: כל אחד עונה לצורך הקיומי חברתי של השני.

אם נלך בדרך אשר סללו לנו הרש"ר הירש והרב סולובייצ'יק (ועוד רבים), אפשר ללמוד מפסוקי הבריאה כי האיש והאישה ממלאים תפקידים משלימים, והיררכיה אינו דבר מהותי לקשר ביניהם.

תפיסה זו מושתתת על המדרש ועל תיאור הבריאה הראשון. גם רבי אליהו כי טוב, בספרו "איש וביתו", מתאר השלמה של שוויון, ודווקא מתוך שימוש במושגים של ממשלה של שני מלכים הנובעים מן המדרש:

איש וביתו עמ' קכה

האיש והאישה - שני מלכים המשמשים בשני כתרים, ומלכותם בשני עולמות

לפי תפיסה זו נבראנו כולנו בראש ובראשונה כאדם. יצור אחד שלם אשר כולנו בניו, בני האדם. אין בתיאור זה ישויות נפרדות, איש ואישה.

כיצד ניתן ליישב את ההבדלים בהלכה בין האיש לאישה לפי תפיסה זו?

נעין בדברי חז"ל להלכה במאמר הבא. כאן נתמקד במסרו של הרב משה פיינשטיין, שכתב שאין הבדל בין המינים ברמת הקדושה של בני אדם:

אגרות משה או"ח חלק ד', מט

⁹ רש"ר הירש בראשית ב', כא

לא כבריאת האיש בריאת האשה. חומר גופו של האיש לוקח מן האדמה. וה' לקח צד אחד של האיש ובנה אותו לאשה. כביכול, האיש נחלק לשנים, וחלק אחר נבנה לאשה. (אכן, אין הוא אומר: "ויברא", "וייצר", "ויעש", אלא: "ויבן"). הוא שוכלל והותקן להיות לאשה. מה שהיה תחילה רק יצור אחד, היה מעתה לשנים. כך חתם הכתוב על השיון הגמור לאשה.

¹⁰ הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, אדם וחיה, "אדם וביתו, שש מסות על חיי משפחה", ערכו דוד שץ ויואל ב' וולוולסקי, ירושלים תשס"ב.

עיינו גם:

'Partnerships Fulfilled and Frayed' in *Abraham's Journey*, ed. David Shatz, Joel B. Wolowelsky, and Reuven Ziegler (Brooklyn: KTAV 2008), pp. 114-116.

Rather, Sarah in her own right was a major figure, as important as Abraham ... Abraham would not have succeeded without Sarah's cooperation ... There was an existential interdependence between Abraham and Sarah. In a word, at creation man and woman together, and only together, achieved human dignity, imago Dei

צריך לדעת כי אין זה בשביל שנשים פחותות במדרגת הקדושה מאנשים דלענין הקדושה שוות לאנשים לענין שייכות החיוב במצות שרק מצד הקדושה דאיכא בישראל... וגם לנשים נאמרו כל הקראי דקדושה.

יוצא מדבריו כי אמנם ישנו הבדל בחיוב נשים בחלק מן המצוות, אך הבדלים אלו הם משניים. בראש ובראשונה ישנה קדושה משותפת לכל עם ישראל. כשנאמר שעם ישראל קדושים הכוונה לגברים ונשים כאחד.¹¹

כיצד ניתן להתמודד עם שאלות בנושא הלכה ומגדר?
לעיתים, כאשר חז"ל דנים בהבדלים בין המינים או כאשר אנו מעיינים בהלכות שאינן רואות באופן שווה את האיש והאישה, יש לנו קושי בהכלת התכנים הזרים לאוזנינו המודרניות.

כיצד ניתן להתמודד עם חוסר ההתאמה בין העולמות?

הנה שבע עצות:

1. **לשאול בכנות.** יש להכיר בקושי ולתת לו מקום. הכרה זו אינה מערערת על סמכותם של חכמים או מטילה ספק באמיתת הדברים, אלא מציינת את העובדה שהם קשים לנו לעיכול.
2. **להעמיק.** כדאי לצלול לעומקם של דברים עם ראש פתוח, ולבטוח בהלכה שהיא יכולה להתמודד עם העיון המעמיק והביקורתי שלנו. עיון מעמיק יכול לעזור לנו למצוא הסברים שיתיישבו על לבנו ויסייעו לנו לראות את הדברים מהזווית של חז"ל ולהבין מדוע הגיעו למסקנות שאליהן הגיעו.
- מקרים רבים חוסר ידע מגביר קשיים ואף יוצר אותם. ידע מעמיק עשוי לסייע לנו למקד את השאלות שלנו, להבדיל בין עיקר לטפל ולפתח פרספקטיבה. שאלות רבות הנראות לנו מודרניות עלו כבר בעבר וזכו להתייחסות שהיא לעיתים קרובות מפתיעה ומרעננת.
3. **לאתגר את עצמנו.** לזכור שגם אנחנו איננו נקיים מדעות קדומות והשפעות חיצוניות. חלקן מודעות וחלקן בלתי מודעות. בכל דור ישנם שינויים בתפיסות המקובלות וגם אנחנו מושפעים מן התפיסות של בני דורנו. לימוד רציני עשוי להניע תהליך של בירור, לאתגר את הנחות היסוד שלנו ולעזור לנו לחשוב ללא כבלי הזמן. היזכרות מתמדת בעניין זה יכולה לעזור לשמור על נימה מכבדת כלפי ההלכה וחז"ל.
4. **לתת כבוד לחכמים.** חשוב לזכור שאין לנו את המסורת הענפה ואת הרקע הלימודי העשיר של חז"ל. ככל שהמקור קדום יותר כך מן הראוי שניגש אליו ביתר כבוד וענווה.
5. **להבדיל בין דיון לדיון.** בעולם המחשבה ישנן דעות שונות ביהדות וישנו חופש מסוים לבחור בדעות מסוימות על פני אחרות. חופש זה מצומצם יותר בעולם ההלכה שבו יש כללי פסיקה נוקשים יותר. ישנן דעות שנפסקו להלכה וכאלו שנדחו, ובתחומים מסוימים לא ניתן לנו חופש לבחור ולנהוג על פי אלו שנדחו.
6. **לשאול ולפנות.** לאחר עיון מעמיק בנושא מסוים נוכל לפנות לבעלי סמכות הלכתית ולשאול שאלות בצורה מיטבית ויעילה. לאחר לימוד נוכל גם להבין טוב יותר את דבריהם ולהביע את מחשבותינו במושגים הלכתיים.

¹¹ ראו גם:

הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק, הנישואין, אדם וביתו עמ' 77

אין ספק שבעיני ההלכה נהנים הגבר והאישה ממעמד שווה, והם בעלי ערך זהה במה שנוגע להוויתם כבני אנוש (humanitas). שניהם נבראו בצלם א-להים, שניהם הצטרפו אל קהילת הברית בהר סיני, שניהם מחויבים לייעודו העל-היסטורי, שניהם משתוקקים לקרבת הא-להים ומחפשים אחריו, ועם שניהם הוא מקיים דו שיח...

7. **להתמיד.** לפעמים גם לאחר עיון מעמיק שאלותינו נותרות חסרות מענה. ישנם מצבים שבהם צריך לקבל את הדברים כמות שהם ולקיים את ההלכה מתוך מחויבות ולא מתוך הבנה. עם זאת, "שאלת חכם חצי תשובה"¹². אם נתמיד ונמשיך לשאול ייתכן שנוליד מתוך שאלותינו תשובות ותובנות חדשות.

איך זה עובד בפועל? ניקח לדוגמא את נושא לימוד תורה לנשים.

במאמר לימוד תורה ב ראינו את דברי רבי אליעזר "כל המלמד בתו תורה כאלו למדה תיפלות".

באתר 'דרכיה' (1) שאלנו באופן גלוי מדוע רבי אליעזר אומר כך, והודינו בכך שדבריו קשים לנו. (2) בעיון נוסף הצענו שיחסו של רבי אליעזר ללימוד תורה לנשים קשור יותר לגישתו הכללית ללימוד תורה ויחסו הנוקשה לשאלת מי ראוי ללמוד תורה מאשר ליחס כללי כלפי האישה. (3) התחלנו את התהליך מתוך עולמנו והקושי בהתמודדות מול אפליה הנראית בוטה לעינינו המודרנית, אך עיינו בכבוד בדברי רבי אליעזר ולא הנחנו שדעותינו עליונות לדעותיו. (4) ניגשנו בכבוד ובענוה לעסוק בדברי רבי אליעזר אך לא התעלמנו מן הקשיים שמציבים דבריו.

(5) כשעיינו בהלכה עלתה לדיון השאלה האם דעת רבי אליעזר נתקבלה להלכה והאם האיסור העולה מדבריו תקף. בסוף לימוד תורה ד' עיינו בפסיקות הלכה מאוחרות יותר בעניין לימוד תורה לנשים. ראינו כיצד דברי פוסקים בני ימינו קשורים למקורות ומובלים על ידי "רוח השם". (6) שאלנו שאלות נוספות מתוך ההבנה שרכשנו לאורך התהליך. (7) כחלק מנאמנותנו להלכה אנו נמשיך לשאול שאלות יחד עם קבלת הסמכות ההלכתית והכרעותיה.

להרחבה

1. הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק, אדם וביתו שש מסות על חיי המשפחה, ערכו דוד שץ ויואל ב' וולוולסקי, ירושלים תשס"ב
2. שרה יהודית שניידר, נפילתה ועלייתה של השכינה : כתבים קבליים על נשיות וגבריות, ירושלים 2008
3. Henkin, Rav Yehuda. Equality Lost. Jerusalem: Urin Publications, 1999
4. Heshelis, Devorah. The Moon's Lost Light. Southfield: Targum Press, 2006
5. שני המאורות - השוויון במשפחה ממבט יהודי חדש, עורך זוהר מאור, מכון בינה לעיתים ישיבת שיח יצחק אפרת, תשס"ז

[מעבר למאמר הבא מעמדות ב' : מעמד הלכת'](#)

¹² מגדל עוז, הלכות תשובה פרק ה'.